

بررسی عوامل مؤثر بر مهاجرت‌های روستایی مطالعه دهستان باقران شهرستان بیرجند

دکتر مفید شاطری^۱

بهناز نجاتی^۲

سونیا احمدی قره‌ناز^۳

چکیده

مهاجرت پدیده‌ای است که تحت تأثیر عوامل مختلفی جریان می‌یابد. نظریه‌های مهم مهاجرتی هر کدام از یک منظر خاص به مسأله مهاجرت و عوامل تشدید کننده آن پرداخته اند. این مقاله با رویکرد توصیفی-تحلیلی در قالب نظریه‌هایی که عوامل اقتصاد را در جریان های مهاجرتی مهم و بنیادی می‌دانند، تدوین شده است. هر چند که وجود عوامل دافعه در مناطق روستایی و همچنین وجود جاذبه‌های شهری نیز از جمله عواملی هستند که روستائیان را ترغیب به ترک روستا (به صورت دائمی یا موقتی) می‌نماید. در این مقاله سعی شده است به بررسی عوامل مؤثر بر مهاجرت روستائیان در دهستان باقران در شهرستان بیرجند پرداخته شود. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که اثرگذارترین عامل برای مهاجرت در محدوده مورد نظر را عوامل اقتصادی مانند نبود شغل مناسب و ناکافی بودن درآمد شامل می‌شوند و خشکسالی و نبود امکانات و خدمات در روستاها تأثیر مستقیمی بر روند مهاجرت در محدوده مورد نظر نداشته است.

واژگان کلیدی: مهاجرت، مهاجرت روستایی، دهستان باقران، شهرستان بیرجند.

۱- عضو هیئت علمی گروه جغرافیا دانشگاه بیرجند

۲- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی

۳- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی

مقدمه

رابطه انسان با مکان به شکل مهاجرت صورت می‌پذیرد. انسان موجودی است پویا و متحرک و با جابجایی و تحرک خود جوامع مختلف را با چالش‌های گوناگون مواجه می‌سازد و این امر موجب می‌گردد تا رشته‌های مختلف علم به بررسی علل مهاجرت و نتایج آن بپردازند. از بین عوامل مختلف، عوامل اقتصادی به عنوان مؤثرترین عامل در تعیین مهاجرت مورد توجه قرار می‌گیرد. مهاجرین گزینش شده یا کمتر گزینش شده به خاطر اینکه فرصت‌های درآمدی و اشتغال ناکافی است، روستاها را ترک می‌کنند. از یک طرف، مهاجرین متحرک به دنبال مقصدهایی می‌گردند که در دراز مدت فرصت‌های بهتری برای تحرک اقتصادی-اجتماعی به آنها بدهد. از طرف دیگر، مهاجرین کم تحرک و فقیرتر به جاهایی می‌روند که دوستان یا اقوامی در آنجا دارند، به این امید که چیزهای بهتری وجود دارد (فیندلی، ۱۳۷۲: ۴۷). تهی شدن روستاها از نیروی انسانی، در وضع ثابت تکنولوژی، اقتصاد کشاورزی را که پایه‌ی استقلال کشور است، دچار رکود می‌نماید. انباشتگی جمعیت در شهرها، ضمن افزایش شمار مصرف‌کنندگان، نیاز به منابع تولید، به ویژه تولیدات کشاورزی را نیز بیشتر می‌کند. بدین‌سان، مسئله‌ی کمبود تولیدات کشاورزی، رفته رفته با افزایش مهاجرت بیشتر می‌شود و به دنبال آن، وابستگی اقتصادی کشور افزایش می‌یابد (فضیله خانی، ۱۳۸۳: ۱۵۱). مهاجرت‌ها بسته به انواع مختلف خود، پیامدهای متفاوتی دارند که عمده‌ترین آنها عبارتند از: افزایش یا کاهش جمعیت، تغییر ترکیب جمعیت، تسریع رشد جمعیت شهری و تخفیف رشد جمعیت روستایی، ابعاد فرهنگی و انتقال تجربیات و نوآوری‌ها و پیامدهای اقتصادی و اجتماعی آنها. مهاجرت‌ها به هر شکلی که جریان یابند، باعث افزایش جمعیت نواحی مهاجرپذیر و کاهش جمعیت نقاط مهاجرفرست می‌شوند (زنجانی، ۱۳۸۰: ۱۸۸). با توجه به ادامه و تغییر روند مهاجرت‌ها و تأثیر آن بر وضعیت اقتصادی و اجتماعی در مقیاس خرد و کلان کشور، لزوم مطالعه ابعاد مختلف این نوع مهاجرت‌ها در مناطق مبدا و مقصد به خوبی احساس می‌شود (ساریخانی، ۱۳۸۰: ۱).

بیان مسئله

مهاجرت یک پدیده چند سویه است که می‌تواند از دیدگاه‌های مختلف مورد بررسی قرار گیرد. مهاجرت جا به جایی جمعیت در یک کشور یا بین چند کشور است. یک پدیده فردی است که بر زندگی کل افراد خانواده اثر می‌گذارد. دلایل مهاجرت، مکانیزم و نتایج آن متفاوت می‌باشد، زیرا علل حرکت سرمایه انسانی (نیروی کار) متنوع است. به طوری که مطالعات و شواهد نشان

می‌دهد، عوامل جاذبه اقتصادی - اجتماعی و فیزیکی، فرد مهاجر را جلب و عوامل نامطلوب او را از محل خود دفع می‌کند. به عبارتی وجود فقر، کمبود درآمد، نبود شغل مناسب، نداشتن زمین، کمبود امکانات و تسهیلات زندگی و پایین بودن سطح بهداشت و آموزش موجب می‌شود تا فرد مهاجر به امید دستیابی بیشتر به فرصت‌های شغلی و کار مناسب، وجود درآمدهای بالا، دسترسی به تسهیلات شهری از قبیل: مدرسه، بیمارستان و تفریحگاه و غیره مهاجرت نماید (ساریخانی، ۱۳۸۰: ۲). مهاجرت روستائیان از نوع داخلی است. معمولاً مهاجرت به صورت مهاجرت‌های بین مناطق روستایی و مهاجرت از روستا به شهر می‌باشد (شاریه، ۱۳۷۳: ۵۲). مهاجرت‌هایی که از نواحی روستایی به نواحی شهری صورت می‌گیرد، مهم‌ترین شکل مهاجرت - های داخلی محسوب می‌شود. اثرات مهاجرت بر نواحی روستایی ممکن است از مرحله‌هایی از فشار جمعیت تا کم جمعیتی و یا متروک ماندن و رها ساختن روستاها متفاوت باشد (حیدری، ۱۳۷۰: ۳۵). مسئله حائز اهمیت در این بین عوامل و اثرات مهاجرت در مبدأ و مقصد است. بر اثر مهاجرت بی‌رویه ناحیه مهاجرفرست با کمبود نیروی کار و به ویژه نیروی جوان و پویا و سازنده روبه‌رو خواهد شد، که در نتیجه ناحیه مهاجرفرست، دچار رکود و عقب ماندگی خواهد گردید. ناحیه مهاجرپذیر نیز بر اثر ورود بیش از حد مهاجرین و عدم برنامه‌ریزی درست و هماهنگ در استفاده صحیح از این نیروها با افزایش بیش از حد جمعیت و مسائل ناشی از آن از قبیل بیکاری، فقر، زاغه نشینی، اعتیاد، مشکلات روانی و بالاخص مسائل و مشکلات سیاسی روبرو خواهد گردید (پاپلی یزدی و حسینیون، ۱۳۶۶: ۳۷). مهاجرت بین نقاط روستایی و شهری در ایران، مسائل جدی اقتصادی و اجتماعی در هر دو نقطه مبدأ و مقصد به وجود آورده است. نقاط روستایی درصد زیادی از جمعیت جوان خود را از دست می‌دهند. به دنبال آن کمبود نیروی انسانی به چشم می‌خورد که بتواند عملکردهای تولیدی یا سایر عملکردهای جامعه روستایی را به دنبال داشته باشد (آسایش، ۱۳۷۷: ۴۹). بنابراین با توجه به دلایل ذکر شده، مهاجرت از جمله با اهمیت‌ترین و مسئله‌سازترین عامل تحول در جوامع روستایی و شهری محسوب می‌گردد و لزوم توجه به آن در تمام برنامه‌ریزی‌ها احساس می‌شود. با توجه به حائز اهمیت بودن موضوع پژوهش حاضر و البته مشاهده پدیده مهاجرت در دهستان باقران شهرستان بیرجند، این محدوده به عنوان پایلوت مطالعاتی مد نظر قرار گرفته است. طبق آمار سال ۱۳۹۰ دهستان باقران دارای ۲۴۸ روستا می‌باشد، که از این تعداد ۱۶۷ روستا دارای سکنه و ۸۱ روستای آن خالی از سکنه است. این دهستان دارای ۷۴۹۷ خانوار و تعداد ۲۶۹۴۰ نفر جمعیت است که ۱۳۸۵۹ نفر مرد و ۱۳۰۸۱ نفر زن هستند. از نظر وضعیت اشتغال و بیکاری به

ترتیب شاغل ده ساله و بیشتر ۱۴۳۰ و بی کار ده ساله و بیشتر ۴۰۰ نفر بوده اند. (سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۰). این دهستان دارای جمعیت قابل توجهی نسبت به سایر دهستان‌های شهرستان بیرجند است و با توجه به وجود مرکز استان در این دهستان، پژوهش حاضر در دهستان باقران صورت گرفته است. در همین راستا پژوهش حاضر در پی پاسخ‌گویی و توجه به سوالات ذیل می‌باشد:

- ۱- مخاطرات طبیعی تا چه میزان در روند مهاجرت در محدوده مورد بررسی اثرگذار بوده است؟
- ۲- مشکلات اجتماعی تا چه میزان تشدید کننده جریان مهاجرت روستا - شهری می‌باشد؟
- ۳- عوامل اقتصادی مانند کمبود درآمد و نبود شغل چه اثراتی بر مهاجرت‌های روستا-شهری داشته است؟

روش شناسی

پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ ماهیت توصیفی - تحلیل می‌باشد. در این پژوهش از روش اسنادی و میدانی استفاده شده است. در روش اسنادی با مراجعه به کتب و آمارنامه‌های مربوط به موضوع پژوهش، اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری گردیده است. در روش میدانی نیز از ابزار پرسش‌نامه جهت گردآوری اطلاعات استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش حاضر ۱۲۹ روستای واقع در دهستان باقران می‌باشد. برای مشخص شدن نمونه از فرمول کوکران استفاده گردیده، بدین صورت که ابتدا از بین جامعه آماری ۵ روستا به عنوان خوشه مطالعاتی انتخاب و سپس ۵۶ خانوار جهت مطالعه به شیوه تصادفی ساده تعیین گردید. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم افزار SPSS و آزمون‌های آماری متناسب پژوهش حاضر استفاده شده است.

مبانی نظری تحقیق

هنگامی که شخص یا گروهی از موطن اصلی خود به طور موقت یا دائم به منطقه دیگری سفر کند و در آنجا اقامت نماید، مهاجرت اتفاق افتاده است. بیشترین میزان تحرکات مکانی، مهاجرت‌هایی است که از روستاها به شهرها و یا سایر روستاها اتفاق می‌افتد. دیدگاه‌ها و نظرات متفاوتی درمورد مهاجرت وجود دارد که طی آن صاحب نظران عوامل مختلفی را در روند مهاجرت دخیل دانسته‌اند، از جمله این نظریات می‌توان به نظریه: نوسازی، دیدگاه اقتصادی، دیدگاه اجتماعی، کارکردگرایی، نظریات وابستگی، نظریه جذب و دفع راونشتاین، نظریات اورت.س.لی، نظریات مهاجرتی مایکل تودارو و ... اشاره نمود. با توجه به حجم زیاد دیدگاه‌ها و نظریات فقط به ذکر چند مورد آن اکتفا می‌کنیم.

- نظریه جذب و دفع (تفاوت‌ها) راونشتاین

وی اعتقاد دارد که عوامل نامساعد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فیزیکی باعث دوری مردم از محل سکونت خود شده، بالعکس آنها را به نقطه‌ای که از این نظر شرایط مساعدی دارد، جذب می‌کند. او مهاجرت را رفتاری عقلایی قلمداد می‌کند.

نظریات راونشتاین را می‌توان در شش فرض اساسی خلاصه کرد:

۱. مهاجرت و فاصله.

۲. مهاجرت مرحله‌ای.

۳. جریان و ضد جریان مهاجرت.

۴. تفاوت شهر و روستا در میل به مهاجرت.

۵. تکنولوژی ارتباطات و مهاجرت.

۶. تسلط انگیزه اقتصادی.

فرض‌های ششگانه راونشتاین، نشان می‌دهد که او دیدی همه‌جانبه به مهاجرت داشته، به طوری که نتوانسته است با توجه به درک تحولات صنعتی و اقتصادی چشم‌اندازی از آینده را نشان دهد (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۷: ۱۵۴).

– دیدگاه اجتماعی مهاجرت

گرچه عوامل اقتصادی در مهاجرت اهمیت بسیار بالایی دارند، همواره نمی‌توان آن‌ها را عوامل منحصر به فرد برانگیزاننده مهاجرت‌ها محسوب داشت. مهاجرت از دیدگاه اجتماعی به انگیزه‌های متعددی چون انگیزه‌های مربوط به تشکیل یا الحاق به خانوار، تغییر وضعیت زناشویی، انگیزه‌های مربوط به تحصیل اعضای خانوار، تحمل‌ناپذیر شدن شرایط زیست در مبدأ، تمایل به زندگی در پایتخت یا هر جای دیگر، هم چنین به انگیزه‌های سیاسی و تاریخی اشاره شده است، که بخش عمده ای از آنها به دیدگاه‌های فرهنگی و اجتماعی افراد مربوط می‌شود (زنجانی، ۱۳۸۰: ۱۲۸).

– نظریه اورت. س. لی

اورت. س. لی در ۱۹۶۶ در مقاله‌ای با عنوان ((نظریه‌ای درباره مهاجرت)) که در مجله جمعیت‌شناسی امریکا منتشر کرد، مهاجرت را تحت تأثیر چهار عامل عمده ذیل تبیین کرد:

الف) عوامل موجود در مبدأ (برانگیزنده و یا بازدارنده)

ب) عوامل موجود در مقصد (برانگیزنده و یا بازدارنده)

ج) موانع موجود در جریان مهاجرت از مبدأ به مقصد

د) عوامل شخصی

نظریه وی به تئوری عوامل دافعه و جاذبه معروف است و بر آن اساس، در صورتی که برآیند عوامل برانگیزنده و بازدارنده مثبت باشد، میل به مهاجرت در فرد ایجاد می‌شود و اگر چنانچه عوامل شخصی نتواند این تمایل را از بین ببرد و موانع موجود در جریان مهاجرت نیز تأثیر بازدارنده‌ای اعمال نکند، مهاجرت عینیت می‌یابد و فرد حرکت خود را از مبدأ به مقصد آغاز می‌کند. وی وجود امکانات بیشتر آموزشی، اشتغال و درآمد را در مبدأ از جمله عوامل جاذبه به حساب می‌آورد و در مقابل هزینه‌های بالای زندگی در محل جدید، دوری از خانه و کاشانه و آلودگی محیط زیست را از عوامل دافعه محسوب می‌دارد. نکته قوت نظریه لی تأکید درست و به جای او درباره عوامل شخصی است. تحت تأثیر این عوامل است که برخی از افراد مهاجرت را ترجیح می‌دهند و به آن مبادرت می‌ورزند و برخی دیگر در محل سکونت خود باقی می‌مانند (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۷: ۱۶۹).

– کارکردگرایی و مهاجرت

همان گونه که از نام کارکردگرایی پیداست، در این مسأله مهاجرت از جنبه کارکردهای اجتماعی آن بررسی می‌شود. طرفداران این نظریه معتقدند که دوام هر جامعه در گرو تعادل و یکپارچگی است، تا انسجام لازم بوجود آید و در این میان مهاجرت به عنوان عاملی در انتقال نیروی انسانی، سرمایه و منابع تولیدی دیگر به شهرها، تعادل را میان مناطق توسعه یافته و توسعه نیافته ایجاد می‌کند. از سوی دیگر روستائیان مهاجر پس از عدم سنخیت ابتدایی با فرهنگ شهری، بتدریج آن را می‌پذیرند و با آن همگن می‌شوند (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۷: ۱۵۵). این نظریه بر تبیین دلایل و پیامدهای مهاجرت استوار است و در خصوص دلایل مهاجرت بر این فرض تأکید می‌کند که تمام نیازهای اجتماعی در چارچوبی از نظام اجتماعی آموخته می‌شود. کنشگران در یک نظام به نیازهایی باور دارند که در آن نظام نمی‌توانند آن‌ها را برآورده سازند؛ زیرا خصایص ساختن نظام‌های اجتماعی و کنشگران هرگز در طول زمان ایستا نیستند. این دیدگاه در توجیه مهاجرت‌های روستائیان عقیده دارد: از آنجا که نیازهای اجتماعی افراد در محیط‌های روستایی برآورده نمی‌شود و در تعدادی از شهرها پاسخی صحیح برای آنها وجود دارد، از این رو گونه‌ای عدم تعادل میان جوامع روستایی و شهری ایجاد می‌شود و روستائیان برای برآورد نیازهای خود دست به مهاجرت می‌زنند؛ بنابراین از دیدگاه این نظریه، مهاجرت روستا_ شهری، ناشی از عدم تعادل‌های اقتصادی و اجتماعی موجود بین مناطق مختلف است (لهسایی‌زاده، ۱۳۶۸: ۱۲). کارکردگرایان پیامدهای مهاجرت را تماماً مثبت در نظر

می‌گیرند و به مواردی چون افزایش درآمد، کاهش بیکاری، ارتقای پایگاه اجتماعی و کاهش نارضایتی‌ها اشاره می‌کنند و در مجموع مهاجرت را در راستای روند توسعه می‌دانند.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های صورت گرفته در ارتباط با موضوع تحقیق حاضر شامل دو نوع پژوهش‌های داخلی و خارجی می‌باشد که در ذیل به طور مختصر به تعدادی از آنها اشاره شده است. از پژوهش‌های داخلی مرتبط با موضوع حاضر می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

غفاری مقدم و صبوچی (۱۳۸۶) مقاله‌ای با عنوان " بررسی عوامل مؤثر بر مهاجرت از روستا به شهر در ایران " نوشته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد، مقدار نیروی کار فعال در بخش کشاورزی، سرمایه و سطح سواد روستائیان اثر مثبت و سطح زیرکشت و ماشین‌آلات اثر منفی روی بهره‌وری کشاورزی دارد. افزایش دستمزد روستایی باعث کاهش مهاجرت و با افزایش دستمزد شهری نسبت به روستایی مهاجرت افزایش می‌یابد.

قاسمی اردهایی (۱۳۸۵) پژوهشی با عنوان " بررسی علل مهاجرت روستائیان به شهرها در ایران با فراتحلیل پایان‌نامه‌های تحصیلی " انجام داده است. نتایج حاصله بیانگر این است که، علل تأثیرگذار بر مهاجرت روستائیان به شهر در ایران از چهار بعد: اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، جمعیت شناختی و طبیعی-کشاورزی قابل بررسی است و از این میان بعد اقتصادی نقش عمده‌ای ایفا می‌کند و پس از آن ابعاد اجتماعی- فرهنگی، طبیعی- کشاورزی و جمعیت شناختی قرار دارند.

میکانیکی و قالیبافان اصل (۱۳۸۲) در مقاله‌شان با عنوان " اثرات مهاجر فرستی بر ساختار جمعیت مناطق روستایی (مطالعه موردی: شهرستان بیرجند) " بیان می‌دارند، مهاجرت‌های روستایی باعث تشدید روند تخلیه روستاها به خصوص روستاهای آسیب‌پذیر که در طبقه جمعیتی کمتر از ۵۰ نفر هستند، شده است و این امر ناشی از عدم مقاومت واحدهای کوچک جمعیتی در برابر پدیده‌های مهاجرتی است. تخلیه روستاها از جمعیت فعال، باعث برهم خوردن نظم هرم و ساختمان جمعیت شده است.

طاهرخانی (۱۳۸۱) در مقاله‌ای با عنوان " بازشناسی عوامل مؤثر در مهاجرت‌های روستا - شهری با تأکید بر مهاجرت جوانان روستای استان قزوین " به نقش عوامل اقتصادی و غیر اقتصادی در مهاجرت جوانان روستایی استان قزوین پرداخته است. تجزیه و تحلیل‌های تجربی نشان می‌-

دهند که اگر چه انگیزه‌های اقتصادی در مهاجرت جوانان روستایی نقش مهمی دارند، عوامل غیر اقتصادی نیز اثرات مستقیم بر رفتار آنان می‌گذارند. پژوهش‌های خارجی در ارتباط با موضوع مقاله حاضر به صورت مختصر شامل موارد ذیل می‌باشند.

Oded Starkb & C. Simon Fana (۲۰۰۸) عنوان مقاله "مهاجرت روستا به شهر، سرمایه انسانی و تراکم"، Shunfeng SONGb & Zhigang LUa (۲۰۰۶) عنوان مقاله "مهاجرت روستا - شهری و تعیین دستمزد، مطالعه موردی: تیانجین، چین"، Albert Yang Dua، Sangui Wangc & Parkb (۲۰۰۵) عنوان مقاله "مهاجرت و فقر در مناطق روستایی در چین"، Peter D. Goldsmitha، Barnabé Ndarishikanyec & Kisan Gunjalb, 1، (۲۰۰۴) عنوان مقاله "مهاجرت روستا - شهری و بهره‌وری کشاورزی: مطالعه موردی سنگال"، Shunfeng SONGb & Kevin Honglin ZHANG (۲۰۰۳) عنوان مقاله "مهاجرت روستا - شهری در چین: مدارک و شواهد از سری‌های زمانی و تجزیه و تحلیل سطح مقطع"، Jianfa Shen (۱۹۹۵) عنوان مقاله "توسعه روستایی و مهاجرت روستا به شهر در چین ۱۹۷۸-۱۹۹۰"، Paul Boyle (۱۹۹۵) عنوان مقاله "مهاجرت در روستا در انگلستان و ولز ۱۹۸۰-۱۹۸۱"، Biswajit Banerjee (۱۹۸۴) عنوان مقاله "جریان اطلاعات، انتظارات و جستجوی کار: روند مهاجرت‌های روستا - شهری در هندوستان"، Lorene Y.L. Yap (۱۹۷۶) عنوان مقاله "مهاجرت‌های روستا - شهری و بیکاری شهری در برزیل".

یافته‌های پژوهش

دهستان باقران در شهرستان بیرجند واقع در استان خراسان جنوبی، دارای ۲۴۸ روستا می‌باشد، که از این تعداد ۱۶۷ روستا دارای سکنه و ۸۱ روستای آن خالی از سکنه است. روستاهای واقع در محدوده مورد مطالعه از نظر تیپ شناسی به دو گونه کوهستانی و دشتی تقسیم می‌شوند. این دهستان دارای ۷۴۹۷ خانوار و تعداد ۲۶۹۴۰ نفر جمعیت است که ۱۳۸۵۹ نفر مرد و ۱۳۰۸۱ نفر زن هستند. از نظر وضعیت اشتغال و بیکاری به ترتیب ۱۴۳۰ نفر شاغل بالای ۱۰ سال و ۴۰۰ نفر بی‌کار بالای ۱۰ سال در این دهستان وجود دارد (سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۰). وجود امکانات و خدمات در مناطق، نشان‌دهنده سطوح برخورداری از مواهب توسعه است. جدول ذیل درصد برخورداری روستاهای دهستان از امکانات و خدمات را نشان می‌دهد.

جدول (۱) درصد برخورداری از امکانات و خدمات روستائیان در دهستان باقران

دبستان	٪۳۴	مرکز خدمات جهاد	٪۰	بهداشتیاری	٪۱,۵
راهنمایی دخترانه	٪۱,۵	تعاونی	٪۰,۵	دامپزشک	٪۰,۷
راهنمایی پسرانه	٪۲,۳	برق	٪۵۰	صندوق پست	٪۱,۵
راهنمایی مختلط	٪۰,۷	گاز	٪۰,۱	دفتر پست	٪۰,۷
دبیرستان دخترانه	۰	آب	٪۱۴	دفتر مخابرات	٪۰,۱۶
دبیرستان پسرانه	٪۱,۵	حمام عمومی	٪۲۷	اینترنت	۰
مکان ورزشی	٪۰,۷	مرکز بهداشت	٪۰,۲	وسیله نقلیه عمومی	٪۰,۱۳
کتابخانه	٪۱,۵	داروخانه	٪۰,۷	فروشگاه تعاونی	٪۰,۷,۶
مسجد	٪۴۳	خانه بهداشت	٪۶,۹	بقالی	۱۱,۵
امامزاده	٪۶,۹	پزشک	٪۱,۵	نانوایی	٪۶,۹
شورا	٪۲۹,۲	دندانپزشک	۰	بانک	۰

منبع: شناسنامه آبادی های استان خراسان جنوبی، واحد نقشه و GIS معاونت برنامه ریزی استانداری خراسان جنوبی، ۱۳۸۹

آزمون فرضیات

فرضیه اول: آیا میانگین کمبود درآمد و نبود شغل این نمونه با ۶ برابری دارد یا خیر؟
 برای بررسی این فرضیه از آزمون t تک نمونه ای استفاده شده است. این آزمون نشان می دهد که آیا میانگین یک جامعه برابر مقدار مفروضی است یا نه؟ (جدول ۲) در آزمون تک نمونه ای فرض صفر بیان می کند که میانگین نمونه مساوی است با میانگین جامعه ای که نمونه از آن انتخاب شده است. فرض خلاف بدون جهت ادعا می کند که میانگین نمونه با میانگین جامعه مورد نظر تفاوت دارد. به عبارت دیگر در این آزمون فرض های H_0 و H_1 به صورت زیر می باشد:

$$H_0: \mu = \epsilon$$

$$H_1: \mu \neq \epsilon$$

μ میانگین نمره داده شده به میزان تأثیر کمبود درآمد و نبود شغل بر مهاجرت روستاییان می باشد، به طوری که هر چه این نمره بیشتر باشد، کمبود درآمد و نبود شغل بر مهاجرت تأثیر بیشتری دارند. مقدار p-value به دست آمده از آزمون t برابر صفر می باشد و چون این مقدار کمتر از ۰,۰۵ است، پس می توان نتیجه گرفت که H_0 رد می شود. یعنی $\mu \neq ۶$ می باشد و با توجه به میانگین به دست آمده از نمونه که برابر ۹,۱۵ می باشد و این مقدار بیشتر از ۶ است، بنابراین می توان نتیجه گرفت که کمبود درآمد و نبود شغل بر مهاجرت روستاییان تأثیر گذار می باشد. پس فرضیه مربوطه در این تحقیق تأیید می گردد.

جدول (۲) نتایج به دست آمده از آزمون t مربوط به فرضیه اول

متغیر	میانگین نمونه	مقدار آماره آزمون t	p-value
کمبود درآمد و نبود شغل	۹,۱۵	۱۵,۷۱	۰/۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

در محدوده مورد نظر عامل اصلی مهاجرت مسائل اقتصادی شامل: کمبود درآمد و نبود شغل کافی برای روستائیان می باشد. با توجه به خشکسالی‌های سال‌های اخیر و تأثیر منفی آن بر کشاورزی که اقتصاد و معیشت روستائیان منطقه به آن بستگی دارد و از بین رفتن مزارع و کمبود آب برای کشاورزی موجب رکود کشاورزی و فعالیت‌های تولیدی گردیده است. به موجب آن منطقه با خیل عظیمی از نیروی کار مواجه شده که عدم وجود مشاغل غیر زراعی موجب تحرکات مکانی گردیده است. وجود نسل جوان تحصیل کرده و جویای کار عامل دیگری در مهاجرت جوانان از روستاها می باشد. جوانان روستایی به علت نبود شغل مناسب به امید یافتن کار به شهر بیرجند که در دهستان باقران قرار دارد مهاجرت می کنند. ممکن است در ابتدا این مهاجرت به صورت روزانه و فصلی باشد؛ اما به مرور زمان به علت وجود امکانات و رفاه در شهر تبدیل به مهاجرت دائمی می شود و روستاها را ترک می کنند. این مهاجرت دائمی باعث مشکلاتی برای شهر بیرجند نیز شده است. با در نظر گرفتن این عوامل، مهم ترین عامل مهاجرت برای روستائیان دهستان باقران، کمبود درآمد و نبود شغل است.

فرضیه دوم: بین مهاجرت روستاییان و میزان خشکسالی در روستا رابطه معناداری وجود دارد. در جدول (۳) ارتباط بین مهاجرت روستاییان و میزان خشکسالی در روستا، با آزمون همبستگی پیرسن مورد بررسی قرار گرفته است. در این آزمون فرض های H_0 و H_1 به صورت زیر می باشد:

$$H_0 : P = 0$$

$$H_1 : P \neq 0$$

ρ همبستگی بین مهاجرت روستاییان و میزان خشکسالی در روستا است. با توجه به مقدار p-value به دست آمده از آزمون پیرسن که برابر ۰,۷۶ می باشد و چون این مقدار بیشتر از ۰,۰۵ است، پس می توان نتیجه گرفت که فرض H_0 قبول می شود. یعنی بین مهاجرت روستاییان و میزان خشکسالی در روستا رابطه معنی داری وجود ندارد، پس فرضیه مربوطه در این تحقیق تأیید نمی گردد.

جدول (۳) نتایج آزمون پیرسن مربوط به فرضیه دوم

متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب همبستگی پیرسن	p-value
میزان خشکسالی در روستا	مهاجرت روستاییان	۰,۰۴۲	۰,۷۶

منبع: یافته‌های پژوهش

تأیید نشدن فرضیه مذکور بدین معنی است که عوامل اقلیمی تأثیری مستقیم بر روند مهاجرت نداشته‌اند. اما باید به این نکته توجه داشت که خشکسالی در سال‌های اخیر به اقتصاد مردم روستا ضربه زده و با نابودی کشاورزی منطقه زمینه ساز مهاجرت مردم بوده است. خشکسالی به صورت زنجیره‌وار موجب اثرات مخرب بر روی اقتصاد و معیشت منطقه شده است و مشکلات اقتصادی اثری مستقیم بر مهاجرت گذاشته است.

فرضیه سوم: بین مهاجرت روستاییان و نبود امکانات کافی در روستا رابطه معناداری وجود دارد.

در جدول (۵) ارتباط بین مهاجرت روستاییان و نبود امکانات کافی در روستا، با آزمون همبستگی اسپیرمن مورد بررسی قرار گرفته است در این آزمون فرض های H_0 و H_1 به صورت زیر می باشد:

$$H_0 : \rho = 0$$

$$H_1 : \rho \neq 0$$

ρ همبستگی بین مهاجرت روستاییان و نبود امکانات کافی در روستا است. با توجه به مقدار p-value به دست آمده از آزمون اسپیرمن که برابر ۰,۴۴ می‌باشد و چون این مقدار بیشتر از ۰,۰۵ است، پس می‌توان نتیجه گرفت که فرض H_0 قبول می‌شود. یعنی بین مهاجرت روستاییان و نبود امکانات کافی در روستا رابطه معنی داری وجود ندارد. پس فرضیه مربوطه در این تحقیق تأیید نمی‌گردد.

جدول (۵) نتایج آزمون اسپیرمن مربوط به فرضیه چهارم

متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب همبستگی اسپیرمن	p-value
نبود امکانات کافی در روستا	مهاجرت روستاییان	-۰,۱۰۴	۰,۴۴

منبع: یافته‌های پژوهش

نبود امکانات و خدمات در محدوده مورد نظر عامل مهاجرت محسوب نمی‌شود. با توجه به اینکه امکانات و خدمات در بسیاری از روستاهای دهستان وجود ندارد اما مراجعه برای دریافت خدمات و استفاده از امکانات عامل ترک روستا و مهاجرت به صورت دائمی نشده است. در مواردی مانند استفاده از خدمات آموزشی و یا برخورداری از امکانات بهداشتی و درمانی روستایی به صورت موقتی (روزانه، فصلی) به شهر و یا روستایی که دارای این خدمات و امکانات است مراجعه می‌کند. البته با توجه به اینکه در این دهستان شهر بیرجند قرار دارد بیشترین مراجعه برای استفاده از امکانات و خدمات به این شهر و به صورت روزانه می‌باشد. با توجه به آزمون‌های صورت گرفته، نبود امکانات و خدمات باعث مهاجرت نمی‌باشد.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش عوامل مؤثر بر مهاجرت در سه بخش اقتصادی، طبیعی با تأکید بر خشکسالی، اجتماعی و امکانات و خدمات موجود بررسی شده است. نتایج به دست آمده، حاکی از آن است که از بین موارد ذکر شده، عوامل اقتصادی بیشترین تأثیر را بر مهاجرت روستاییان گذاشته است. از بین عوامل اقتصادی، کمبود امکانات و خدمات و نبود شغل و بیکاری نقش قابل توجهی را در روند مهاجرت ایفا نموده‌اند. بنابراین با توجه نمودن به خواسته‌های نسل جوان و فراهم کردن زمینه اشتغال در روستاها می‌توان به سمت تعدیل روند صعودی مهاجرت گام برداشت. در رابطه با ارتباط میان خشکسالی و مهاجرت، نیز با توجه به مطالعات صورت گرفته مشخص می‌گردد که بین مهاجرت روستاییان و میزان خشکسالی در روستاها در محدوده مورد نظر رابطه معنی‌داری وجود ندارد و این به این معنی است که عوامل اقلیمی تأثیر مستقیمی در روند مهاجرت نداشته، اما باید به این نکته توجه داشت که خشکسالی در سال‌های اخیر به اقتصاد

مردم روستا ضربه زده و با نابودی کشاورزی منطقه زمینه‌ساز مهاجرت مردم بوده است. همچنین عامل دیگر نبود امکانات و خدمات در روستاها می‌باشد که در دهستان مورد مطالعه عامل مؤثری در مهاجرت روستائیان به شمار نمی‌رود، چرا که روستاهای این دهستان به شهر بیرجند (مرکز استان) نزدیکند و مردم برای تأمین امکانات و خدمات مورد نیاز خود به شهر بیرجند مراجعه می‌کنند. پدیده مهاجرت که تحت تأثیر عوامل متعددی اتفاق می‌افتد، نتایج و پیامدهای متفاوتی دارد که اثرات آن نه تنها روستا و یا شهر بلکه استان و کشور را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. عمده‌ترین پیامدهای منفی مهاجرت (در مناطق روستایی و شهری) در محدوده مورد مطالعه به طور مختصر شامل موارد ذیل می‌باشد:

- کاهش جمعیت مولد در محدوده مورد بررسی به تبع پیری و سالخوردگی جمعیت در مناطق روستایی و کمبود نیروی کار

- افزایش حاشیه نشینی که در سال های اخیر بخش مهمی از جمعیت شهر بیرجند را جمعیت حاشیه شهر تشکیل می‌دهد.

- کمبود امکانات و خدمات در مناطق شهری

لازم به ذکر است که مهاجرت نیز همانند بیشتر پدیده‌های انسانی دارای اثرات مثبت و منفی می‌باشد. اما با توجه به اینکه در محدوده مورد مطالعه، اثرات منفی آن بارزتر بوده است، لذا به ذکر پیامدهای اثرات منفی آن اکتفا شده است. انسان به دلیل متحرک بودنش برای دست یابی به موقعیت بهتر دست به مهاجرت می‌زند. بنابراین در طول تاریخ هرگز راهی برای متوقف نمودن این روند وجود نداشته است. اما می‌توان با اتخاذ راه‌حلهایی موجب تعدیل نمودن مهاجرت و البته کاهش اثرات سوء آن در مبدأ و مقصد مهاجرت گردید. البته این امر نیازمند مطالعه و برنامه‌ریزی دقیق و اصولی برای انسان به عنوان عامل و هدف توسعه می‌باشد.

منابع:

- آسایش، حسین (۱۳۷۷) حرکات داخلی جمعیت ایران با تاکید بر مهاجرت روستایی، اقتصاد، جهاد (ترویج کشاورزی و توسعه روستایی)، سال هجدهم، شماره ۲۱۴ و ۲۱۵.
- پاپلی یزدی، محمدحسین و سید ابوالقاسم حسینیون (۱۳۶۶)، مهاجرت‌های روستایی خراسان، ناشر معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی مشهد.
- پاپلی یزدی، محمد حسین و محمد امیر ابراهیمی (۱۳۸۷) نظریه‌های توسعه روستایی، سمت، تهران.
- حیدری، غلامحسین (۱۳۷۰)، مهاجرت‌ها، رشد آموزش جغرافیا.
- زنجانی، حبیب‌الله (۱۳۸۰)، مهاجرت، انتشارات سمت.
- ساریخانی، ناهید (۱۳۸۰)، تصویری از چگونگی ساختار جمعیتی مهاجران در شهرستان شهریار، ناشر وزارت جهاد کشاورزی، معاونت برنامه ریزی و اقتصادی موسسه پژوهش‌های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی، بخش اطلاعات و انتشارات.
- شاریه، ژان برنار (۱۳۷۳)، شهرها و روستاها، سیروس سهامی، نشر نیکا، تهران، چاپ اول.
- شناسنامه آبادی‌های استان خراسان جنوبی (۱۳۸۹)، واحد نقشه و GIS، معاونت برنامه‌ریزی استانداری خراسان جنوبی.
- طاهرخانی، مهدی (۱۳۸۱)، بازشناسی عوامل موثر در مهاجرت‌های روستا-شهری با تاکید بر مهاجرت جوانان روستایی استان قزوین، فصلنامه مدرس شماره ۲۵.
- غفاری مقدم، زهره و محمود صبحی (۱۳۸۶) بررسی عوامل موثر بر مهاجرت از روستا به شهر در ایران، ششمین کنفرانس اقتصاد کشاورزی ایران.
- فضیله خانی (۱۳۸۳)، پی آمد مهاجرت‌های انفرادی مردان بر کارکرد زنان روستایی (مطالعه موردی روستاهای بند پی شرقی، مازندران)، مطالعات زنان.
- فیندلی، شلی (۱۳۷۲)، برنامه‌ریزی مهاجرت‌های داخلی، عبدالعلی لهسایی زاده، انتشارات نوید شیراز.
- قاسمی اردهایی، علی (۱۳۸۵)، بررسی علل مهاجرت‌های روستائیان به شهرها در ایران با فرا تحلیل پایان نامه های تحصیلی ۱۳۸۳-۱۳۵۹، روستا و توسعه.
- لهسایی زاده، عبدالعلی (۱۳۶۸)، نظریات مهاجرت، انتشارات نوید شیراز.
- مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ شهرستان بیرجند.

- مکانیکی، جواد و سید حسن قالیبافان اصل (۱۳۸۲)، اثرات مهاجرفرستی بر ساختار جمعیت مناطق روستایی (مطالعه موردی: شهرستان بیرجند)، جغرافیا و توسعه.
- Biswajit Banerjee (1984): Information flow, expectations and job search: Rural-to-urban migration process in India. *Journal of Development Economics*, Volume 15, Issues 1–3, Pages 239–257.
- C. Simon Fan^a, Oded Stark (2008): Rural-to-urban migration, human capital, and agglomeration. *Journal of Economic Behavior & Organization*, Volume 68, Issue 1, Pages 234–247.
- Jianfa Shen(1995): Rural development and rural to urban migration in China 1978–1990. *Geoforum*, Volume 26, Issue 4, Pages 395–409.
- Lorene Y.L. Yap (1976): Rural-urban migration and urban under employment in Brazil. *Journal of Development Economics*, -Volume 3, Issue 3, Pages 227–243.
- Kevin Honglin ZHANG, Shunfeng SONG^b(2003): Rural–urban migration and urbanization in China: Evidence from time-series and cross-section analyses. *China Economic Review*, Volume 14, Issue 4, Pages 386–400.
- Paul Boyle (1995): Rural in-migration in England and Wales 1980–1981. *Journal of Rural Studies*, Volume 11, Issue 1, Pages 65–78.
- Peter D. Goldsmitha, Kisan Gunjalb, Barnabé Ndarishikanyec (2004): Rural–urban migration and agricultural productivity: the case of Senegal. *Agricultural Economics*, Volume 31, Issue 1, Pages 33–45.
- Yang Du^a, Albert Park^b, Sangui Wang^c (2005): Migration and rural poverty in China. *Journal of Comparative Economics*, Volume 33, Issue 4, Pages 688–709.
- Zhigang LU^a, Shunfeng SONG^b(2006): Rural–urban migration and wage determination: The case of Tianjin, China. *China Economic Review*, Volume 17, Issue 3, Pages 337–345.